

Globalizacija, raznovrstnost in homogenizacija v prostoru

1. Uvod

Poudaril bom nekaj vprašanj, obravnavanih ob raziskavi o tehnoloških spremembah in prostorsko-druženem razvoju (RI FSPN, 1989). To so vprašanja, ki prav v sedanjem času, tj. ob težnji po vključevanju v integracijske procese v Evropi ter v svetovno tržišče, postajajo vse pomembnejši; obenem pa ne moremo reči, da bi nam družbene znanosti že tudi zadovoljivo odgovarjale nanje. Čeprav je očitno, da gre za dolgoročni proces odpiranja ožjih teritorialnih skupnosti in vključevanja v mednarodne in svetovne okvire, nam podrobnejša analiza vendarle pokaže, da pri tem lahko hitro zaidemo v poenostavljene predstave in v aprioristične, posplošene trditve. To je zlasti značilno za današnje razmere, ko lahko rečemo, da zavest nasploh – in družboslovno raziskovanje še posebej – z zamudo (če sploh) sledi objektivnim procesom globalizacije (individuacije).

Zato bom najprej prikazal, kako se sociološko raziskovanje odziva na spreminjanje teritorialnih okvirov (medsebojnih) odvisnosti. Nato pa bom na podlagi najnovejših razpoložljivih virov poizkušal pojasnjevati protislovno razmerje med težnjo k poenotenju (homogenizaciji) in težnjo k raznovrstnosti (diverzifikaciji) v vse širšem prostoru.

2. Konvergenca lokalnega in globalnega pojasnjevanja

Vse kaže, da je bila najbolj značilna miselna pot do zavestne obravnave procesa globalizacije v družboslovnem raziskovanju nekako naslednja: v ZDA, Veliki Britaniji in drugih ekonomsko najbolj razvitih državah so v zadnjem desetletju vzbudili pozornost pojavi, kot so: zapiranje tovarn in brezposelnost industrijskega delavstva, preživetje družin z nizkimi dohodki, neformalno delo, »fiskalna kriza« posameznih mest, gospodarsko nazadovanje ali celo propad posameznih krajev, deindustrializacija klasičnih industrijskih območij v ZDA, problemi delavstva iz dežel tretjega sveta, itd. Takšni in podobni problemi so postali predmet socioloških, pa tudi ekonomskih, politoloških, geografskih in drugih raziskovanj, ki so z analizo posameznih primerov prihajala do splošnejših ugotovitev o *deindustrializaciji* (Bluestone and Harrison, 1982), o gospodarskem prestrukturiranju ter recesiji in reorganizaciji industrijske družbe (Newby, 1985) ipd. Temeljitejše proučevanje pa je v teh navidezno le lokalnih ali regionalnih problemih začelo razkrivati tudi širše razsežnosti.

* Dr. Zdravko Mlinar, redni prof. na FSPN Ljubljana

Medtem ko so na eni strani tekstilne, avtomobilske in druge tovarne ali rudnike v ZDA ali v zahodni Evropi zapirali, so jih v Mehiki, Braziliji, Singapuru, Hongkongu, Južni Koreji in Tajvanu na novo postavljali in razširjali. To je bilo presenečenje in izziv za prakso in za teorijo. Na vprašanje, *zakaj propadajo* posamezne tovarne ali celo industrijske panoge ter kako da posamezni kraji ali regije doživljajo ekonomsko krizo in podobno, na takšna vprašanja ni bilo več mogoče dobiti zadovoljivega odgovora v ozkih teritorialnih okvirih. Dogajanje samo je torej nekako izsiljevalo, da je treba *razširiti okvir pojasnjevanja* prostorskodružbenih sprememb. In dejansko smo dobili nove koncepte, kot je npr. »nova mednarodna delitev dela« (Frobel at all., 1980). Pojavljati so se začele študije, ki so ekonomsko prestrukturiranje posameznih regij postavljale v širši kontekst internacionalizacije (Soja, v: Smith in Feagin, 1987, 1989).

Namesto značilnosti zgodnejših razlikovanj mest in regij, ki jih Henderson (1989) označuje kot pretežno deskriptivna, ateoretična, ahistorična in nekumulativna, naj bi z nastopom »nove urbane sociologije« (Castells in drugi) prišlo do paradigmatške spremembe (paradigm shift) revolucionarnih razsežnosti. Vendar mislim, da bi bilo pravilneje reči, da se je tudi v novi skupini marksistično usmerjenih raziskovalcev šele postopoma utrjevalo zanimanje za širši prostor, tako da se šele v zadnjem času pojavljajo prve raziskave procesov *internacionalizacije in globalizacije*. Namesto prejšnjega umetnega izločanja mesta in regije iz njenega širšega družbenega in ekonomskega konteksta¹ se torej postopoma krepi spoznanje, da urbanega in regionalnega razvoja ni mogoče obravnavati kot endogenega procesa znotraj mesta in regije in da teh ne moremo pojasnjevati kot zaprtih sistemov (Forrest et al. 1982).

Na ta način smo na strani empiričnega sociološkega raziskovanja prišli do točke, ki je bila stičišče za povezavo z nekaterimi makrosociološkimi interpretacijami družbenega razvoja. V zgodnejšem obdobju je bilo zelo malo stikov med urbani in regionalnimi raziskovanji na eni strani ter raziskovanji družbenega razvoja na drugi strani. »Nova urbana teorija« je bila predvsem usmerjena k analizi mest in regij v razvitih kapitalističnih državah (pri čemer so nekatera dela Castellsa in Waltona izjema), medtem ko so bile raziskave o razvojnih spremembah večinoma usmerjene k večjim teritorialnim enotam in predvsem v dežele tretjega sveta (Henderson 1989).

S tem, ko se je v sedemdesetih letih tudi v raziskavah družbenega razvoja uveljavila t. i. »paradigma odvisnosti« (Amin, 1976; Cardoso and Faletto, 1979 idr.), je bila tudi z druge strani »ponujena roka« za povezavo oziroma poenotenje obeh področij raziskovanj. »Dependistas«, ki so upoštevali predvsem razmere v Latinski Ameriki, so opozarjali, da vrste razvojnih vprašanj v deželah tretjega sveta ni mogoče razumeti, če jih ne pojasnujemo s spreminjajočimi se okoliščinami, v katerih so te dežele strukturno odvisne od ekonomskih in političnih sistemov razvitih kapitalističnih držav.

K temu naj dodamo, da je I. Wallerstein (1974, 1983) razvil še svojo razlago »analize svetovnega sistema«, v kateri je s svojo koncepcijo – jedra, semiperiferije in periferije – določneje nakazal možnosti za povezovanje lokalnih, regionalnih ter globalnih socioloških raziskav prostorsko družbenih procesov. Vendar pa je treba pri tem z vidika predmeta naše raziskave ugotoviti, da ob takšnem zbliževanju lokalnega in globalnega do nedavnega niso velike pozornosti posvečali vlogi infor-

¹ Ob tem pa je šlo seveda – tudi objektivno vzeto – za manjšo povezanost oziroma (medsebojno) odvisnost v teh širših prostorskih okvirih.

macijske in komunikacijske tehnologije. Šele prav v zadnjih letih dobivamo prva dela, ki vključujejo tudi takšno vsebinsko preokupacijo. Pri tem naj izrecno navedemo kolektivno delo (urednika Henderson in Castells, 1987) pod naslovom *Globalno prestrukturiranje in teritorialni razvoj*. To že vključuje temeljne sestavine našega predmeta, to so *tehnološke spremembe, družbenorazvojni procesi ter prostorska preobrazba*, ki vključuje procese prestrukturiranja od lokalne do globalno-družbene ravni.

3. Fragmentarnost in strukturalizem

S teoretskega vidika lahko prikazano usmeritev ocenjujemo kot napredek. Obenem pa ugotavljamo, da se še nadalje ohranja velika fragmentarnost, tako da so posamezne teme dokaj arbitrarno izbrane brez določnejše spoznavno teoretske strukture in sistematizacije celotnega predmeta proučevanja. Pri tem ostajajo nekatere temeljne pojmovne kategorije, kot je npr. »*teritorialni razvoj*«, še zelo neopredeljene. Vendar pa je značilno, da se v epistemološkem smislu pojavljata splošna težnja in nekakšen pomik od konkretnjših označb, kot sta npr. »urbani razvoj« ali »regionalni razvoj«, k splošnejšim pojmom, kot ga v tem primeru predstavlja »*teritorialni razvoj*« ali »*prostorski razvoj*«. Vzporedno z večjo inkluzivnostjo se torej pojavlja tudi bolj abstraktna konceptualizacija vsebine.

Tudi drugo delo iz najnovejšega časa, ki poizkuša analitično povezovati lokalno (mestno) in globalno, je delo večih avtorjev, nekakšen zbornik z naslovom *Kapitalistično mesto: globalno prestrukturiranje in lokalna politika* (urednika: Smith, Feagin, 1987, 1989). Gre za delo, ki kaže podobno, neomarksistično teoretično usmeritev, v kateri izstopajo pojmovne kategorije, kot so: nova mednarodna delitev dela, teorija svetovnega sistema in primerjalno proučevanje urbanizacije, deindustrializacija, ekonomsko prestrukturiranje, internacionalizacija, globalna politična ekonomija in podobno. Če gre pri tem za novost v tem smislu, da so posebej poudarjene povezave in odvisnosti med lokalnim in globalnim, pa gre obenem tudi še za staro značilnost t. i. »nove urbane teorije«, da pri tem ne najde prostora za vlogo *človeka kot posameznika*. V tem smislu 17 vključenih študij vendarle tudi kaže precejšnjo enostranost, če jih konfrontiram s paradigmo razvoja kot enotnosti nasprotij in individualizacije in globalizacije (Mlinar, 1986).

Z drugimi besedami bi lahko rekli: čeprav je sicer pojasnjevalni kontekst prostorskodružbenih sprememb močno razširjen, vendarle še ni prisotna jasna zavest o celotnem razponu *večnivojske analize* in o tem, da se determinacijska vloga posameznih ravni s stopnjo družbenega razvoja spreminja po določeni razvojni logiki.² Vse kaže, da avtorji, ki se predvsem usmerjajo k ekonomski konceptualizaciji vsebine (produkcija, reprodukcija, kapital, korporacije, neformalna ekonomija ipd.) in pri tem z geografskega vidika spremljajo prestrukturiranje v prostoru, se že s tem bolj nagibajo k podaljševanju *strukturalističnega pojasnjevanja* prostorskodružbenih sprememb. To pa jim onemogoča, da bi videli značilno polarizacijo z vidika individualizacije in globalizacije, ki se prav pod vplivom informacijske tehnologije danes – bolj kot kdajkoli v preteklosti – izraža z izjemno družbeno dinamiko.

Tako kot je vzpostavljeno stičišče s »teorijo odvisnosti« za več mlajših razisko-

² To vprašanje smo sicer dosti bolj določno zastavili že v mednarodni komparativni raziskavi o vlogi lokalnih voditeljev v razvoju lokalnih skupnosti, v Indiji, Jugoslaviji, Poljski in ZDA; gl. Jacob, 1971.

valcev na tem področju pomenilo razširjanje miselnih horizontov (podobno kot Henderson govori o preseganju pretežno deskriptivnih, ateoretičnih, ahistoričnih in nekumulativnih »tradicionalnih« urbanih in regionalnih študijah, katerih raven naj bi že preseгли), tako se obenem ta razširjeni miselni okvir vendarle izkaže kot enostranski in omejujoč. Njegova najsplošnejša podstat je *logika »zero sum game«*, to je logika razredne družbe in razrednega boja, logika dominacije in eksploatacije v tem smislu, da kolikor več eden pridobi, toliko več drugi izgubi. Ta logika je pomenila temelj komunističnega gibanja in je prisotna v različnih interpretacijah imperializma. V skladu s to »logiko« pa je tudi sklep oz. akcijska implikacija, ki jo nakazujejo teoretiki odvisnosti, to je, da je rešitev pred izkoriščanjem svetovne periferije s strani metropolitanskega jedra v tem, da se periferija *opre na lastne sile* ter zapre in izključi prisotnost izkoriščevalcev od zunaj.

Vendar naj že tu pripomnim, da takšna perspektiva zagotavljanja hitrejšega razvoja periferije ali semiperiferije (kjer se pojavlja tudi Jugoslavija) prihaja v nasprotje z ostro kritiko, predvsem pa z izkušnjami iz najnovejše zgodovine, še zlasti tudi pri nas in v vzhodni Evropi. Največ nam pove dejstvo, da po več desetletjih sistematičnega izključevanja tujega kapitala zaradi tega, da ne bi prišlo do izkoriščanja, danes sami iščemo tiste, ki bi nas bili pripravljene izkoriščati. Tako torej praksa korigira (vsaj ekstremne variante) teorije odvisnosti.

4. Dostopnost, konkurenca in primerjalne prednosti

Kot smo opozorili že (ob razpravi o nacionalni identiteti, Mlinar, 1989), lahko med najznačilnejše posledice tehnološkega razvoja uvrščamo težnjo k deteritorializaciji. Do tega prihaja tedaj, ko se ob uvajanju nove tehnologije prometa in komunikacij zmanjšuje časovno-stroškovna distanca in s tem ovire, ki omejujejo dostop do alternativnih lokacij v prostoru. Prav v zvezi s pretokom informacij se najbolj drastično kaže, kako nova tehnologija premaguje prostorsko in časovno distanco (Mlinar, 1989).

Prometne in komunikacijske tehnologije pogojujejo »globalno krčenje prostora«, tako da se celo v okviru kontinentalnih oddaljenosti približujemo hipni dostopnosti vsake točke v prostoru. To bi lahko ilustrirali na nešteto načinov. Vzemimo le primer iz zgodovinske študije o rasti mest in kroženju informacij (Pred, 1973). V primerjavi s povprečno časovno zamudo med tujimi dogodki in objavo informacije o njih v časopisih, kot ga je prikazal Pred za 1790 l., lahko glede na današnje stanje vidimo naslednje: ne le da se je ta čas bistveno zmanjšal (ne gre več za dneve, temveč – odvisno katera sredstva množičnega obveščanja imamo v mislih – prej za ure, minute ali sekunde); tudi razlike med posameznimi kraji (gl. npr. Liverpool in Kanton) so danes dosti manjše, ali pa jih skorajda ni več.

Povprečna časovna zamuda med tujimi dogodki in objavo informacije v filadelfijskih časopisih, 1790

Mesto	Povprečna časovna zamuda (dnevi)
Liverpool	65,7
London	67,5
Bruselj	76,0

Mesto	Povprečna časovna zamuda (dnevi)
Pariz	80,0
Berlin	83,0
Dublin	87,5
Dunaj	90,0
Varšava	90,0
Stockholm	91,0
Kopenhagen	103,0
Madrid	105,0
Konstantinopol	147,0
Kanton	160,0

S takšnim krčenjem prostora – do katerega je sicer prihajalo že z izpopolnjevanjem tehnologije prometa, vendar pa se najbolj radikalno kaže ravno z napredkom v tehnologiji komunikacij – postaja vse večji delež *raznovrstnosti celotnega sveta*, vsaj v kolikor to zadeva tehnološko pogojenost, *dostopen v vsaki točki* v prostoru.

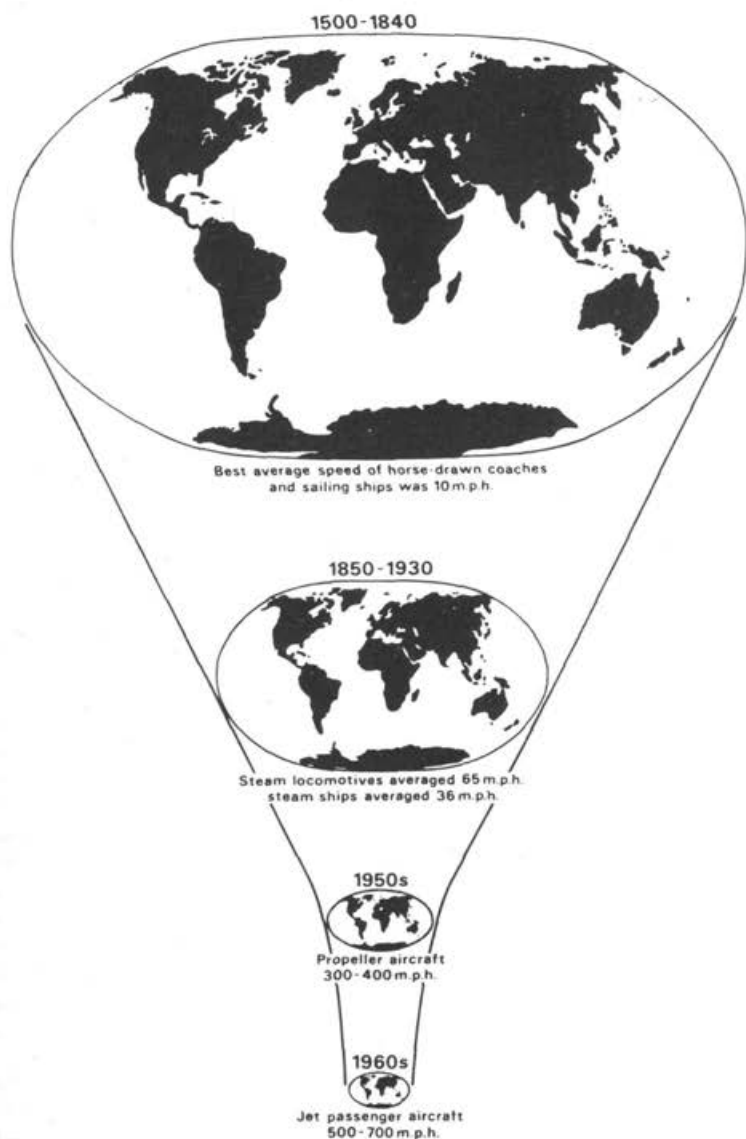
Lažja dostopnost pa v tem smislu (če pustimo ob strani sicer pomembne družbenoekonomske in politične razmere) spet pomeni tako lažjo dostopnost od nas do drugih kot tudi dostopnost drugih do nas. Govorili bi torej lahko o dveh zakonih dostopnosti (Mlinar, Teune 1972). S tehnološkimi inovacijami, s katerimi je olajšano premagovanje prostorske distance, so večinoma najprej v ospredju optimistična pričakovanja pozitivnih učinkov; temu pa postopoma sledi tudi razkrivanje temnejše strani medalje. Ne gre le za povečanje naše svobode delovanja, temveč tudi za povečanje svobode delovanja drugih, ki s tem povečajo svoje zmožnosti poseganja in omejevanja naše svobode. Šele ob tem začnemo spoznavati, da prostor ni samo ovira, ki *nas omejuje*, temveč je tudi *barjera, ki nas ščiti*. Nova telekomunikacijska tehnologija (vzemimo satelitske komunikacije) nas torej hkrati tudi »razkriva« in postavlja v položaj, ko smo bolj izpostavljeni in ranljivi.

S takšnim prehajanjem iz »prostora krajev« k »prostoru tokov« se začenjata rušiti dozdej znana teritorialna organizacija in hierarhija. Dozdej jasne kategorialne razlike med *domačim* in *tujim*, med *domovino* in *tujino*, med *notranjo* in *zunanjjo* politiko ipd. se vse bolj zabrisujejo. Nekdanja povsem jasno določena sekvenca povezovanja in tudi organizacije oblasti (npr. od lokalne preko regionalne, k nacionalni in mednarodni ravni), sedaj postane lahko povsem irelevantna. Tako prihaja do tega, da se lokalni akterji začenjajo povezovati v globalnem merilu, tako da povsem *zaobidejo vmesne instance*.³

Ob tem je nevarno, da zaidemo v preveč posplošene sklepe o tem, kako se zmanjšuje pomen prostora v družbenem življenju nasploh. David Harvey je v svojem najnovejšem delu: *The Condition of Postmodernity*, 1989, opozoril, da razpada prostorskih ovir ni mogoče pojasnjevati tako, kot da se s tem *pomen prostora* nasploh zmanjšuje (str. 293). Čeprav tudi on govori o zgoščanju časa in prostora (time space compression) v postmoderni, pri tem vendarle poudarja tudi drugo zelo pomembno dejstvo, namreč, da se s tem vzporedno povečuje tudi konkurenca. Ta pa prisiljuje kapitaliste k temu, da posvečajo dosti večjo pozornost relativnim lokacijskim prednostim. Ravno zaradi zmanjšanja prostorskih ovir morajo

³ Tudi v naših političnih razpravah se pojavlja zahteva po neposrednem vključevanju Slovenije v Evropo in ne (le) »preko Beograda«; podobno Slovaki iščejo neposredne stike preko državnih meja in zavračajo posredniško (omejevalno) vlogo Prage. Oba primera pa se vključujeta v splošni trend krepitve dveh vzporednih procesov (v Evropi), tj. »regionalizma« in »supranacionalizma«.

Globalno krčenje prostora: učinek spreminjajočih se tehnologij prometa na »dejansko« oddaljenost.

Vir: J. McHale (1969) *The Future of the Future*, New York: George Braziller, Figure 1.

kapitalisti toliko bolj izkoristiti tudi najmanjše prostorske razlike (glede razpoložljive delovne sile, materialnih virov, infrastrukture ipd.), da bi si tako zagotovili večje učinke.

Tako nadalje ugotavlja, da popolnejše obvladovanje prostora postane celo pomembnejše orožje v odnosih med delom in kapitalom. »Geografsko mobilnost in decentralizacijo uporabljajo kot sredstvo, naperjeno proti moči sindikatov, ki so bili tradicionalno osredotočeni v tovarnah množične proizvodnje. Beg kapitala, deindustrializacija nekaterih regij in industrializacija drugih, razpad tradicionalnih lokalnih skupnosti delavskega razreda kot temelja moči v razrednem boju postanejo leitmotivi prostorske preobrazbe v razmerah, ko gre za fleksibilno akumulacijo. . . S tem, ko se prostorske *ovire zmanjšujejo*, obenem postajamo *dosti bolj občutljivi* za vse, kar vključujejo prostori sveta« (str. 294, podčrtal Z. M.).

V tem smislu npr. ostajajo v poslovnih lokacijskih strategijah pomembne tudi najmanjše razlike, ki zadevajo količino in kakovost delovne sile ter stopnjo njene organiziranosti. Značilne kombinacije danosti na posameznih lokacijah so izhodišče za to, da se v vsakem primeru posebej izoblikujejo za te okoliščine najboljše in s tem torej povsem *edinstvene rešitve*. Edinstvenost različnih geografskih okoliščin postaja tako pomembnejša kot kdajkoli prej, toda ob tem – kot je ugotovil Harvey – gre za ironijo, saj do tega prihaja ravno zaradi razpada prostorskih ovir (str. 294).

Povečana dostopnost na podlagi izboljšanja tehnologije prometa in komunikacij torej *ne vodi kar frontalno* k brisanju vseh razlik med teritorialnimi enotami. Tako kot izhaja že iz splošne sociološke razlage razmerja med delitvijo dela in konkurenco (Durkheim), se z intenziviranim tekmovanjem, konkurenco povečuje tudi težnja, da bi se takšnemu pritisku izognili z nadaljnjo specializacijo. To, kar ugotavlja Harvey za postmoderno, je pravzaprav le poseben primer splošnega pravila. Pri tem pa gre za dvojje: po eni strani za to, da se s povečano konkurenco, do katere prihaja z odpiranjem v širši mednarodni in svetovni prostor, začenjajo v vsakem kraju in na vsaki lokaciji bolj razkrivati posebne ali celo edinstvene značilnosti, ki so njihove *geografske in zgodovinske danosti*. Takšna je npr. zamisel, da je treba ob jugoslovanski jadranski obali izkoristiti naravne prednosti in na primernih mestih zgraditi marine, ki bodo pritegovale turiste iz najvišjih dohodkovnih kategorij. Turistična dejavnost nasploh poudarja naravne in zgodovinske posebnosti. Kadar pa zahaja v standardizacijo in poenotenost, postaja nepriljubljena in ogroža svoje lastne perspektive.

S tem že prihajamo do druge osnove za uveljavljanje teritorialnih oziroma lokacijskih posebnosti. Pri tem ne gre več za danosti, temveč za zavestno, načrtno *izgrajevanje teh posebnosti*. S povečano konkurenco, ne le med posameznimi podjetji, temveč tudi med kraji in regijami, vse bolj stopajo v ospredje različni programi, s katerimi naj bi pritegnili kapital, pa bodisi domača ali tuja vlaganja ipd. Lokalne oblasti pri tem – bolj ali manj spretno – ne le izkoriščajo razpoložljive danosti, temveč tudi programirajo, spodbujajo in usmerjajo priprave, ki naj bi povečale njihovo privlačnost, oziroma njihove primerjalne prednosti.

Če podjetniki postanejo še bolj občutljivi za prostorsko diferencirano kakovost, ki tvori svetovno geografijo, potem je namreč to spoznanje lahko izhodišče lokalnim oblastem in drugim dejavnikom, da poskušajo obvladovati in spreminjati svoje okolje tako, da bi postalo privlačno za vse bolj mobilni kapital. V tem smislu lahko že vnaprej vplivajo na izobraževanje ter kvalifikacijsko strukturo (potencialno) zaposlenih, na potrebno infrastrukturo, na davčno politiko in različne predpise, da bi tako zagotovili hitrejšo gospodarsko rast na svojem območju. Tako postane aktivno oblikovanje posameznih lokacij s posebnimi kakovostmi pomembna sestavina v tekmovanju med posameznimi kraji, regijami ali narodi. Povečana *tekmoval-*

nost med kraji, da bi pritegnili kapital in »pravo vrsto« ljudi (npr. bogate in vplivne), tako *povečuje pestrost* posameznih prostorskih območij v okviru sicer vse večje homogenosti mednarodne izmenjave.

V primerjavi z zelo pavšalnimi predstavami, da bo informacijska in komunikacijska tehnologija vzporedno s preseganjem prostora kot ovire privedla do vse-splošne dostopnosti in poenotenja v svetovnem merilu, so Harvey in drugi prav v zadnjih letih opozorili na značilni paradoks: »Čim manj pomembne so prostorske ovire, tem večja je *senzitivnost kapitala za razlike med kraji* v okviru določenega prostora in tem večja je stimulacija, da se kraji *diferencirajo*, tako da bi postali privlačni za kapital. Vse to pa vodi do fragmentacije, negotovosti in čezmerne neenakomernega razvoja znotraj visoko poenotene globalne prostorske ekonomije tokov kapitala. (Harvey, 1989, 196, podčrtal Z. M.).

Če ta vprašanja opazujemo na ravni mesta, se izkaže, da so raziskovalci prese-ganje prostorskih meja na podlagi širše uporabe komunikacijske tehnologije razla-gali kot »*hlapitev mesta*« (Abler, 1975, 133). Nove tehnologije naj bi omogočale ljudem, da izmenjujejo informacije in ideje brez osebnih stikov. To pa naj bi nadalje pomenilo, da primerjalna prednost mest, za katero se je štel, da temelji na njihovi vlogi kot središčih neposrednih osebnih stikov, ni več potrebna. V pri-merjavi s tem pa so novejšje analize pokazale (Moss, v: Brotchie et. all, 1987, 75, Hall, 1984, 95), da ne vodijo kar nasploh h koncu mest, temveč celo krepijo peščico glavnih svetovnih mest, kakršna so npr. New York, London, Tokio ipd. M. Moss takole opisuje vlogo mest v kontekstu globalne ekonomije: »Telekomuni-kacijski sistemi, s tem ko dopuščajo firmam, da presegajo tradicionalne omejitve zaradi oddaljenosti, dopuščajo, da nekaj ločene gospodarske dejavnosti postane-jo visoko integrirane funkcije. Multinacionalne firme, npr., čeprav imajo sedež na eni lokaciji, proizvajajo in prodajajo veliko raznovrstnost dobrin in storitev v šte-vilnih deželah. Še natančneje, informacije in računalniški sistemi omogočajo, da relativno majhno število ljudi nadzoruje in koordinira proizvodnjo, trženje in financiranje iz geografsko odmaknjenih točk. Zaradi široko razširjene decentrali-zacije različnih operacij izdelave in montaže je dejansko prišlo do povečane potre-be po centralnih sedežih, ki so odgovorni za politiko in finančno odločanje, ki omogoča, da prihaja do takšne razpršitve« (Moss, v: Brotchie, et all. 1987, 76).

Analize so nadalje pokazale, da se takšni korporacijski sedeži osredotočajo predvsem na zahtevnejše produkcijske storitve, kot so finance, zakonodaja, raču-novodske dejavnosti, svetovanje in reklama, ki se pojavljajo pretežno v osrednjih poslovnih območjih velikih mest. Tako torej mesto zagotavlja zahtevnejše finančne in informacijske storitve, ki firmam omogočajo, da lahko delujejo v globalnem merilu (Noyelle and Stanback, 1984, 67). Posledico pa lahko vidimo v tem, da mesta, ki se specializirajo na mednarodne finance in zahtevnejše produkcijske storitve, kažejo večjo dinamiko njihove gospodarske rasti (Cohen, 1981).

Vse večja hitrost in obenem manjši stroški komuniciranja so omogočili širjenje mednarodnih tržišč in še zlasti formiranje enotnega svetovnega finančnega trga. Toda v zvezi s tem ugotavljamo dvoje: po eni strani nastajanje in krepitev medna-rodnih finančnih centrov, ki so spet postavljali pogoje za nastanek globalnega trga; vzporedno s tem pa je slabila vloga mest majhne in srednje velikosti. Sedeži neodvisnih podjetij, ki so včasih uspevali v manjših mestih, so sedaj postali podruž-nice velikih multinacionalnih družb. S tem pa so se tudi utrdili njihovi sedeži v večjih finančnih centrih. Moss je sklepal, da komunikacijske in informacijske tehnologije *krepijo manjše število svetovnih mest*, medtem ko sočasno *slabijo tradi-cionalno avtonomijo številnih manjših mest* (prav tam, str. 77). To pa je obenem

v skladu s tistim, kar je že pred tridesetimi leti napovedoval Vernon, ki je pisal, da bo rast oziroma krepitev upravne funkcije, lahko povzročila nesorazmerno rast v upravnih območjih večjih centralnih mest na račun regionalnih središč (Vernon, 1959).

Tako kot prikazane ugotovitve podajajo dosti bolj razčlenjeno in natančno sliko o vplivih informacijske in komunikacijske tehnologije (glede na splošno, izhodiščno tezo o koncu mest), tako po drugi strani pri tem vendarle pogrešamo bolj dinamično in razvojno interpretacijo. Če analize namreč danes ugotavljajo – kot smo prikazali – da gre za krepitev majhnega števila svetovnih mest in da obenem slabi vloga tradicionalne avtonomije številnih manjših mest, vendarle še ostaja odprto vprašanje o mejah veljavnosti takšnih ugotovitev. Če je npr. tehnološka infrastruktura komuniciranja omrežje *optičnih kablov*, lahko pričakujemo močnejšo težnjo h *koncentraciji* na najlažje dostopnih točkah vzdolž glavnih komunikacijskih kanalov, kot pa če bi prevladovala satelitske komunikacije. Uporaba optičnih kablov je ekonomsko upravičena v primerih, ko gre za komuniciranje z zelo velikim prometom od enega do drugega središča. Zato jih značilno danes uvajajo predvsem na zelo »prometnih poteh«, ki povezujejo velika mesta. Vse to pa *ne velja za komunikacijske satelite*, kjer ekonomska merila dajejo prednost prometu iz ene točke k številnim točkam in obratno (Moss, prav tam, str. 80).

5. Občutljivost za razlike in trend k homogenizaciji

Proučeni viri so nas opozorili, da polarizacija, pri kateri gre za krepitev individualizacije in globalizacije, še ne dopušča sklepa, da gre kar nasploh za zmanjšanje pomena lokacije v prostoru. Čeprav pri uvajanju novih tehnologij ostaja še marsikaj nedorečeno (npr. kakšne bodo posledice širše uporabe satelitskih komunikacij), pa je vendarle očitno, da npr. individualizacija ne zadeva samo posameznikov in družbenih skupin, temveč tudi značilnosti in posebnosti konkretnih lokacij in prostorov. Med temi posebnostmi pa vse pogosteje izstopajo tiste, ki ne predstavljajo le nekakšnih naravnih danosti, temveč so rezultat delovanja ljudi v konkretnem okolju.⁴ Sočasno pa bomo na vsaki lokaciji v prostoru našli *vse več elementov skupne kulture*, pa četudi gre pri tem za različne oblike »kulturnega imperializma«, »amerikanizacije«, »vesternizacije« ipd. Tudi vse to bomo lahko videli, pa bodisi da gre za način oblačenja, za glasbo, za »fast food«, pa tudi za arhitekturo in industrijsko oblikovanje in tako dalje. Kakšno pa je konkretno razmerje med elementi poenotene kulture na eni strani ter izvorno tvornostjo, ki se navezuje na lokalno tradicijo, pa ostaja še odprto vprašanje.

Temeljne preokupacije vodilnih poslovnežev, direktorjev velikih multinacionalnih korporacij v ZDA, kot jih predstavlja Jerome M. Rosow v knjigi *Globalno tržišče*, podobno razkrivajo nekakšno dvojnost. Po eni strani potrebo po vse večji občutljivosti za razlike v vse širšem prostoru, v katerem delujejo. V tem smislu tudi nakazujejo, da morajo korporacije slediti mnogovrstnim trgom in se z *decentralizacijo* približati različnim navadam ter načinom delovanja ter brez predsodkov *upoštevati raznovrstnost* družbenih, ekonomskih in političnih sil, ki so pogoj za uspeš-

⁴ Na primer v Helsinkih med turistične zanimivosti in posebnosti tega mesta vsekakor sodi ogled spomenika finskemu skladatelju Jeanu Sibeliusu ali pa – verjetno v svetu edinstvene – cerkve, ki je bila oblikovana kot podtalna votlina v značilnih skandinavskih kameninah. V obeh primerih gre za posebnosti, ki so sicer tudi vezane na tamkajšnje danosti, predvsem pa so to znamenite stvaritve, s katerimi je to mesto še dodatno utrdilo svojo posebno identiteto.

nost njihovega poslovanja. Geslo »ko si v Rimu, delaj, kot to delajo Rimljani!«, postaja vse pomembnejše vodilo poslovne politike. Na ta način ne le da poizkušajo vključevati nacionalne vrednote in lokalne preference in okuse, temveč nasploh težijo, da bi tako uveljavljali strategijo, po kateri naj bi svoje produkte in njihovo trženje usmerjali glede na potrošnika. V tem smislu Rosow zaključuje: »Noben človek ni otok sam zase in nobena multinacionalna družba ne more preživeti kot vase usmerjena lupina vrednot matične države« (Rosow, 1988, 8).

Tako kot je torej po eni strani prisotna težnja k diverzifikaciji ter vzporedno s tem k decentralizaciji ter lokalizaciji proizvodnje v okviru multinacionalnih korporacij, ki delujejo v svetovnem merilu, tako po drugi strani njihovi menedžerji računajo tudi na nasprotno tendenco. Namreč na to, da okusi in preference potrošnikov postajajo *bolj in bolj homogeni*; pomembna pa je kakovost produktov, ne glede na to, kdo je njihov proizvajalec ali kje so bili narejeni (Olson, v: Rosow, 1988, 95). V tem smislu je tudi Peter Drucker že pred dvema desetletjema opozarjal, da smo še pred drugo svetovno vojno imeli velike razlike med ljudmi enega in drugega naroda celo v primerih, ko je šlo za sosednje narode. To se je kazalo glede na njihove hiše, obleke, prehrano ipd. V vseh pogledih je šlo za značilne razlike. (To je bilo v času, ko je sicer bila že močno uveljavljena »mednarodna trgovina«). Vendar pa je to nekaj povsem drugega, kot pa imamo sedaj, ko gre za *svetovno gospodarstvo*. V prvem primeru ima vsaka država v okviru mednarodnega gospodarstva značilnost posebne enote z lastnimi ekonomskimi vrednotami in preferencami ter z lastnimi trgi ter informacijami. Danes pa, recimo v osemdesetih letih – ugotavlja Pratt (prav tam, 131) – z manjšimi odstopanji, se ljudje od *vsepovsod oblačijo v istem stilu*. To naj bi bil le zunanji znak bolj temeljne spremembe, ki je v tem, da potrošniki iz vsega sveta danes povprašujejo za istovrstnimi dobrinami in storitvami.

Tako vidimo, da ista skupina ljudi, v našem primeru so to menedžerji velikih multinacionalnih korporacij, zaznava tako potrebo po vse večji *senzibilnosti do raznovrstnosti*, s katero se srečujejo v svetovnem merilu, kot tudi *težnjo k homogenizaciji okusov, preferenc in stilov življenja*, ki izriva nekdanje značilne teritorialne razlike. Koliko gre pri tem za enostranost pri zaznavanju dejanskih sprememb, koliko pa za objektivno protislovnost teh sprememb, o tem pa bomo govorili še drugje.

LITERATURA

- Abler R. (1975) Effects of Space-Adjusting Technologies on the Human Geography of the Future, v: R. Abler, D. Janelle and A. Philbrick (eds.) Human Geography in a Shrinking World, Scituate, Mass., Duxbury Press.
- Amin Samir (1976) Unequal Development, New York, Monthly Review Press.
- Bluestone Barry and Bennett Harrison (1982) The Deindustrialization of America, New York, Basic Books.
- Brothie John F. et al. (eds.) (1987) The Spatial Impact of Technological Change, London, Croom Helm.
- Cardoso Fernando and Enzo Faletto (1979) Dependency and Development in Latin America, Berkeley, University of California Press.
- Cohen Anthony P. (1982) Belonging: Identity and Social Organization in British Rural Cultures, Manchester, Manchester University Press.
- Cohen R. B. (1981) The New International Division of Labor, Multinational Corporations and Urban Hierarchy, v: M. Dear and A. J. Scott (eds.) Urbanization and Urban Planning in Capitalist society, London, Methuen.
- Frobel Folker, Jurgen Heinrichs, Otto Kreye (1978) The New International Division of Labour, Social Science Information, London, Sage, Vol. 17, No. 1.
- Hall Peter (1984) The World Cities, London, Widenfeld and Nicolson.
- Harvey David (1989) The Condition of Postmodernity, Oxford, Basil Blackwell.
- Henderson Jeffrey (1989) The Globalisation of High Technology Production, London, Routledge.

- Henderson Jeffrey and Manuel Castells (eds.) (1987) *Global Restructuring and Territorial Development*, London, Sage Publications.
- Jacob Philip et al. (1971) *Values and the Active Community*, New York, Free Press.
- Mlinar Zdravko, Slavko Splichal (1988) *Globalization and Individuation in Social Development and Comparative Research*.
- Mlinar Zdravko (1989) *Na poti v informacijsko družbo: Tehnološke spremembe, globalizacija in individualizacija*, Teorija in praksa, št. 10, Ljubljana.
- Mlinar Zdravko, Henry Teune (1972) *The Wealth of Cities and Social Values*, La ricerca sociale, Bologna.
- Moss M. (1987) *Telecommunications and International Financial Centres*, v: Brotchie John et al. (eds.)
- Noyelle T. J. and Stanback T. M. (1984) *The Economic Transformation of American Cities*, Totowa, New Jersey, Rowman and Allenheld.
- Pred Allan R. (1973) *Urban Growth and the Circulation of Information*, Cambridge, Mass, Harvard University Press.
- Rosow Jerome M. (ed.) (1988) *The Global Marketplace*, Oxford, Facts On File.
- Smith Michael Peter and Joe R. Feagin (eds.) (1989) *The Capitalist City*, Oxford, Basil Blackwell.
- Vernon D. (1959) *The Changing Economic Function of the Control City*, citirano v Moss, 1987.
- Wallerstein Immanuel (1974) *The Modern World System*, New York, Academic Press (prevod: *Suvremeni svjetski sistem*, Zagreb, Cekade, 1986)

metalna

Na področju varstva zraka se Metalna ukvarja razvojno predvsem z reševanjem problematike SO_2 in NO_x v dimnih plinih iz termoenergetskih in drugih objektov. Tako so storjeni sledeči koraki, ki karakterizirajo celovitost organizacijskega pristopa:

- sporazum z EGS o skupnem delu na odžveplanju dimnih plinov iz slovenskih TE,
- dolgoročna pogodba z Inštitutom Jožef Štefan za razvoj mokrih in drugih postopkov De SO_x in De NO_x ,
- pogodba z Ing. Ružičem in patentiranje njegovega postopka t.i. barijevega postopka za odžveplanje dimnih plinov,
- pridobitev sredstev SIS za razvoj in raziskave SRS za razvoj tehnologije odžveplanja dimnih plinov,
- pogodba s TEŠ za izgradnjo preizkusne odžveplovalne naprave in določitev parametrov za gradnjo industrijske naprave,
- prijava in sprejetje projekta »Tehnologija čiščenja dimnih plinov od SO_2 in laboratorijske raziskave na postopkih odstranjevanja NO_x iz dimnih plinov termoenergetskih postrojenj« pri Zveznem komiteju za znanost, tehnologijo in informatiko (sept. 1988), cilj je gradnja industrijske naprave na osnovi lastnega znanja.